

Η Έννοια του Προσώπου, ως έλλογη αυτόνομη ύπαρξη, ως ατομική υπόσταση

Κωνσταντίνος Χατζημπύρος

Εισαγωγή

Στη σύγχρονη φιλοσοφική σκέψη είναι καθολική η άποψη πως ο άνθρωπος αρχίζει τη ζωή του ως άτομο, το οποίο έχει την υπόσταση που καθορίζεται αποκλειστικά από το εγώ του, και διαπλάθεται σε «πρόσωπο» μέσω των δικών του ενεργειών αλλά και της παρεχόμενης παιδείας. Στην παρούσα μελέτη ως «πρόσωπο» εκλαμβάνεται κάθε άνθρωπος ο οποίος ως έλλογη αυτόνομη ύπαρξη, ως ατομική υπόσταση, συγκροτεί ένα διακεκριμένο οντολογικό πυρήνα ο οποίος οφείλει την ύπαρξή του στις δικές του λογικές ενέργειες.

Σύμφωνα με την παραπάνω εισαγωγή εύλογα γίνεται αντιληπτό πως η διαάπλαση του ατόμου σε υποκείμενο – πρόσωπο αποτελεί το βασικότερο πρόβλημα της παιδείας καθώς μέσω της παιδείας ο εκπαιδευόμενος διαπλάθεται ώστε να παίξει το ρόλο που πρέπει στην κοινωνία και να διαπλάσει με τη σειρά του την κοινωνία προς την επιθυμητή κατεύθυνση.

Η έννοια του προσώπου

Στην παρούσα μελέτη θα επιδιώξω να προσδιορίσω και να αναδείξω την έννοια της φύσης του προσώπου καθώς και τα στοιχεία τα οποία διαφοροποιούν την ατομικότητα από την συλλογικότητα. Αναντίλεκτα ο άνθρωπος ως απόλυτη ετερότητα είναι μοναδικός και ανεπανάληπτος, αλλά δεν μπορεί να ιδωθεί σαν προσωπικότητα παρά μόνο αν πάρει τη μορφή του «προσώπου», καθώς γεννιέται χωρίς προσωπικότητα και την αναπτύσσει σταδιακά, χάρη στην παιδεία και τις δικές του προσπάθειες. Σύμφωνα με τον Θεοδωρακόπουλο (2007) Το πρόσωπο είναι ακριβώς εκείνο που έχει μέσα του τη δυνατότητα, εφ' όσον πραγματώνει αξίες, να γίνει προσωπικότητα. Η προσωπικότητα εξ άλλου ως αξία είναι δυνατόν να πραγματωθεί μόνον από το πρόσωπο. Συνεπώς το πρόσωπο καλείται να γίνει προσωπικότητα με την πραγμάτωση των αξιών της ζωής και την απόκτηση της πλήρους αυτοσυνειδησίας του. Στο σημείο αυτό να προσθέσουμε την άποψη του Νιάρχου (1992) πως η προθετικότητα του ανθρώπου, που είναι απαλλαγμένη από το εξωλογικό στοιχείο της επιθυμίας και συμπορεύεται με το λόγο, γίνεται, με τη βοήθεια της συνειδήσεως, βούληση. Η μετάβαση από τη θυμικότητα στη

βουλευτικότητα προϋποθέτει μετάβαση από το άτομο στο πρόσωπο, δηλαδή από μια λανθάνουσα συνείδηση σε μια αυτοσυνειδησία.

Ο φιλοσοφικός στοχασμός προσδιορίζει την έννοια του προσώπου ως εκείνο το οποίο συντελεί στη διάκριση του ενός ανθρώπου από τους άλλους, «ὡς ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον διὰ τῶν οἰκείων ἐνεργημάτων διακρίνεται τῶν ἄλλων ὁμοειδῶν», (Πολίτης, 1997 – 1999). Ως πρόσωπο ο άνθρωπος αποτελεί μια μοναδική και ανεπανάληπτη οντότητα που προσδιορίζει την ποιότητα της ύπαρξής του ενώ ως άτομο επικεντρώνεται αποκλειστικά στον εαυτό του. Ως πρόσωπο, ο άνθρωπος, δημιουργεί και δέχεται το δικό του νόημα για τη ζωή, καθώς κύριο χαρακτηριστικό του προσώπου, ως φορέας ενέργειας είναι η επιδίωξη στόχου και η εκδήλωση σχεδιασμένης ενέργειας για την πραγμάτωσή του (Νιάρχος, 1992), για τον αγώνα πέρα από τον εαυτό του και μέσα από τη σχέση του με το συνάνθρωπό του υπερβαίνει την ατομική του οντότητα. Σύμφωνα με την άποψη του Γιανναρά (1987) ο άνθρωπος υπάρχει, *είναι*, μόνο απέναντι σε κάθε άλλη ύπαρξη, μόνο με το να έχει όψη απέναντι σε κάτι ή σε κάποιον, που βρίσκεται σε σχέση, σε αναφορά: *όντας* δηλαδή πρόσωπο. Συνεπώς η οντότητα του προσώπου αποτελεί τον ψυχοπνευματικό πυρήνα γύρω από τον οποίο δημιουργείται η προσωπικότητα. Ενώ το πρόσωπο συνδέεται με συγκεκριμένη ατομικότητα, τελικά την υπερβαίνει καθώς η ανάδειξη του προσώπου προϋποθέτει τη σύνθεση του ατομικού και του κοινωνικού παράγοντα στον άνθρωπο. Συνεπώς πρόσωπο και προσωπικότητα αποτελούν δύο χωριστές και μη ταυτιζόμενες οντότητες και έννοιες, παρόλο που το πρόσωπο συνεργάζεται με την προσωπικότητα και συνήθως, οι ενέργειές του εκδηλώνονται μέσα από τις ενέργειες της προσωπικότητας. Βάσει όσων προαναφέρθηκαν η εκδήλωση του προσώπου συντελείται μέσω των ενεργειών του, οι οποίες συγκροτούν ένα μεταβαλλόμενο και συγχρόνως χαρακτηριστικό σχηματισμό, δηλωτικό της ετερότητας και της ταυτότητας του υποκειμένου (Ζιάκας, 1996). Κατά συνέπεια η έννοια του προσώπου καταλήγει σε μια μοναδικότητα και προϋποθέτει μια ελευθερία που δεν είναι απαραίτητη στην έννοια του ατόμου. Η ελευθερία αποτελεί πρωτεύων δομικό στοιχείο για τη μεταμόρφωση του ανθρώπου σε πρόσωπο και έγκειται στο «αν» και στο «πως» (Ζιάκας, 1996). Η θέλησή του, δηλαδή, το τι θέλει προσδιορίζεται από την απρόσωπη φύση του, αλλά το αν θα το κάνει και πως θα το κάνει προσδιορίζεται από το «πρόσωπο». Συνεπώς, ο άνθρωπος μέσω της ηθικής, πολιτικής, αισθητικής παιδείας αποκτά την οντότητά του η οποία εκδηλώνεται στο «αν» και στο «πως» των ενεργειών του. Είναι επίσης σημαντικό να διευκρινίσουμε πως το πρόσωπο δρα μέσα στην κοινωνία, αποτελεί μέλος της, την τροφοδοτεί και ταυτόχρονα τροφοδοτείται από αυτή σε όλες της κοινωνικοπολιτικές του εκδηλώσεις. Εξάλλου, σύμφωνα και με την άποψη του Χρυσόγονου (2006), και κατά το Σύνταγμα ο «λαός» νοείται ως κοινωνικό σύνολο *hic et nunc*, (εδώ

και τώρα) με τις διαιρέσεις και τις αντιθέσεις του, αποτελούμενο από συγκεκριμένους ανθρώπους με τη δική του αξιοπρέπεια και τη δική του προσωπικότητα ο καθένας. Αυτό που το καθιστά μοναδικό είναι η ελευθερία, όπως προαναφέρθηκε και η κριτική του σκέψη. Στοιχεία που δεν επιτρέπουν στο πρόσωπο να ταυτιστεί με την ομάδα και να αναισθητοποιήσει τις ικανότητές του και την κρίση του. Εξάλλου είμαι ελεύθερος σημαίνει πως εγώ ο ίδιος είμαι η αιτία των πράξεών μου, εγώ αποφασίζω και εγώ είμαι υπεύθυνος γι' αυτές. Ο άνθρωπος είναι ελεύθερος μόνο στο μέτρο που είναι ελεύθερος έναντι των λογισμών του: κύριος των κινήτρων και των πράξεών του (Ζιάκας, 1996).

Σύμφωνα και με την κατηγορική προσταγή του Καντ, οι άνθρωποι αποτελούν πρόσωπα τα οποία οφείλει να μεταχειρίζεται κανείς ως σκοπό και ποτέ απλώς ως μέσο. Στο έργο του, «Τα θεμέλια της Μεταφυσικής των ηθών», ο Καντ ισχυρίζεται ότι: «ο άνθρωπος και γενικά κάθε έλλογο ον υπάρχει ως αυτοσκοπός, όχι απλά ως μέσο για την αυθαίρετη χρήση της τάδε ή της δείνα θέλησης. Ο άνθρωπος πρέπει να θεωρείται πάντα συνάμα σαν σκοπός σε όλες τις πράξεις του, είτε αυτές στρέφονται προς τον εαυτό του είτε προς άλλα έλλογα όντα» (Immanuel Kant, 1984). Οι άνθρωποι, όταν αναφερόμαστε στον κόσμο που μας περιβάλλει, θεωρούμε τον κόσμο των πραγμάτων ως ένα κόσμο μέσων για την επίτευξη των σκοπών μας. Η αξία του κάθε προσώπου βρίσκεται στην ικανότητά του να κρίνει, από το σύνολο των πραγμάτων που το περιβάλλουν, τι μπορεί να θεωρηθεί ως μέσο και τι ως σκοπός. Ο Καντ στηρίζει ολόκληρη την ηθική του επάνω σε αυτό το αξίωμα και δηλώνει ξεκάθαρα την εξής άποψη: «Πράττε έτσι ώστε να χρησιμοποιείς την ανθρωπότητα, τόσο στο πρόσωπό σου, όσο και στο πρόσωπο κάθε άλλου ανθρώπου, πάντα ταυτόχρονα ως σκοπό και ποτέ μόνο ως μέσο» (Immanuel Kant, 1984). Επομένως, το πρόσωπο διαπλάθεται και αναδεικνύεται μέσω της ηθικής, πολιτικής και αισθητικής αγωγής καθώς έχει πλέον αποκτήσει όλες τις αξίες και τις δεξιότητες για να εκδηλώσει τις ιδιαιτερότητές του μέσω της ελεύθερης βούλησης και της κριτικής του σκέψης.

Στο νεοελληνικό Διαφωτισμό η αναβάθμιση του ανθρώπου σε ξεχωριστή οντότητα, ως πρόσωπο (Χατζημύρος, 2014), και η συνειδητοποίηση ότι μέσω του προσώπου το άτομο συνιστά τον ερμηνευτή του εαυτού του και της φύσης αποτελούν τις βασικές παραμέτρους που χαρακτηρίζουν την ουσία της φιλοσοφίας του Διαφωτισμού (Καραφύλλης, 2008). Η αντίληψη πως η ανθρώπινη ύπαρξη έχει αυτόνομη παρουσία και λειτουργία μειώνει όπως είναι φυσικό την εξάρτηση και την υποταγή σε δυνάμεις υπερβατικές και ανεξέλεγκτες. Η διαφωτιστική αυτή οπτική αντίληψη απελευθερώνει την κοινωνία, η οποία αποκτά συλλογική συνείδηση ότι δομείται και αναδομείται στηριζόμενη στο αξιακό σύστημα που η ίδια με τις πράξεις της δημιουργεί.

Επίλογος

Ανακεφαλαιώνοντας καταλήγουμε στο συμπέρασμα πως η αναβάθμιση της κάθε ξεχωριστής ανθρώπινης οντότητας σε πρόσωπο και η συνειδητοποίηση ότι μέσω του προσώπου η ανθρώπινη οντότητα συνιστά τον ερμηνευτή του εαυτού της και της φύσης αποτελούν τις βασικές παραμέτρους που θα πρέπει να χαρακτηρίζουν την ουσία της παιδείας. Εξάλλου, όπως αναδείχθηκε στο παρόν πόνημα η ολοκλήρωση του προσώπου καταλήγει σε μια μοναδικότητα και προϋποθέτει ελευθερία, ελεύθερη βούληση για να εκφραστεί η θέληση του ατόμου, καθώς το τι θέλει προσδιορίζεται από την απρόσωπη φύση του, αλλά αν θα το κάνει και πως θα το κάνει προσδιορίζεται από το πρόσωπο. Κατά συνέπεια η ηθική, η αισθητική και η πολιτική παιδεία του ανθρώπου είναι το μέσο με το οποίο αποκτά την οντότητά του, η οποία εκδηλώνεται στο πως και στο αν των ενεργειών του.

Περίληψη

Στη σύγχρονη φιλοσοφική σκέψη είναι καθολική η άποψη πως ο άνθρωπος αρχίζει τη ζωή του ως άτομο και διαπλάθεται σε πρόσωπο μέσω της παρεχόμενης παιδείας αλλά και των δικών του ενεργειών. Στην παρούσα μελέτη εκλαμβάνεται ως «πρόσωπο» κάθε άνθρωπος ο οποίος ως έλλογη αυτόνομη ύπαρξη, ως ατομική υπόσταση, συγκροτεί ένα διακεκριμένο οντολογικό πυρήνα ο οποίος οφείλει την ύπαρξή του στις δικές του λογικές ενέργειες. Κατά συνέπεια η ολοκλήρωση του ανθρώπου, ως «πρόσωπο», καταλήγει σε μια μοναδικότητα και προϋποθέτει ελευθερία, ελεύθερη βούληση για να εκφραστεί η θέληση του ατόμου, καθώς το τι θέλει προσδιορίζεται από την απρόσωπη φύση του, αλλά αν θα το κάνει και πως θα το κάνει προσδιορίζεται από το «πρόσωπο». Η συνειδητοποίηση της ανθρώπινης ύπαρξης ως αυτόνομης παρουσίας μειώνει την εξάρτηση και την υποταγή σε ανεξέλεγκτες υπερβατικές δυνάμεις. Η παραπάνω αντίληψη απελευθερώνει με την σειρά της την κοινωνία, η οποία αποκτά συλλογική συνείδηση ότι δομείται και αναδομείται στηριζόμενη στο αξιακό σύστημα που η ίδια με τις πράξεις της δημιουργεί.

Βιβλιογραφία

- Kant Immanuel, (1984). *Τα θεμέλια της Μεταφυσικής των ηθών*, Εισαγωγή-μετάφραση-σχόλια Γιάννη Τζαβάρα, Αθήνα – Γιάννινα: Εκδόσεις Δωδώνη.
 Γιανναράς Χρ. (1987). *Το Πρόσωπο και ο Έρωρ*, Αθήνα: Εκδόσεις Δομός.
 Ζιάκας Ι. Θ. (1996). *Η Έκλειψη του Υποκειμένου*, Αθήνα: Εκδόσεις Δομός.

- Θεοδωρακόπουλος, Ι. (2007). *Εισαγωγή στη Φιλοσοφία*, τ. 3^{ος}, Αθήνα: Εκδόσεις Βιβλιοπωλείο της Εστίας.
- Καραφύλλης Γρηγόρης, (2008). *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg.
- Νιάρχος Γ. Κ. (1992). *Θεμελιώδεις έννοιες της φιλοσοφίας*», 3^η έκδοση, Αθήνα: Εκδόσεις Καρδαμίτσα.
- Πολίτης Γ. Ν. (1997 – 1999). *Αθηνά*, Σύγγραμμα περιοδικόν της εν Αθήναις επιστημονικής εταιρείας, τόμος 82, Εν Αθήναις τυπογραφείο Εμμ. Παπαδάκη, σελ. 114.
- Χατζημπύρος, Κ. (2014). *Ηθική και Αισθητική Καλλιέργεια του Προσώπου στον Νεοελληνικό Διαφωτισμό Αδαμάντιος Κοραΐς και Κωνσταντίνος Κούμας*, Αθήνα: Εκδόσεις Οσελότος.
- Χρυσόγονος Χ. Κ. (2006). *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, Αθήνα: Έκδοση Νομική Βιβλιοθήκη.

Abstract

In modern philosophical thought there's a general viewpoint that the human begins his life as an individual and is formed to a person through the provided education and his own actions. In this present study every human is perceived as a "person" who as a rational independent existence, as an individual substance, creates a distinguished ontological core which owes its existence to its own rational operations. Consequently, the completion of the human, as a "person" ends in a uniqueness and requires freedom, free will in order to be expressed the person's will, since what he wants is determined by his impersonal nature, but if he will realized it and how he will realize it, is determined by the "person". The realization of the human existence as an autonomous presence reduces the dependence and the subordination to uncontrolled transcendental forces. This idea releases in its turn the society, which acquires collective consciousness that is constructed and reconstructed based on the system of values which the same creates with her operations.

Κωνσταντίνος Χατζημπύρος
Δρ. Φιλοσοφίας, Εκπαιδευτικός Π.Ε.
Αγίου Γεωργίου 35, 151 21 Πεύκη
Τηλ.: 6948603323
e-mail:konchatzim@gmail.com